

ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ КОМПЛЕКСИ: З МИНУЛОГО В МАЙБУТНЄ, ВІД КУЛЬТУРИ ТРАДИЦІЙНОЇ ДО ПОСТМОДЕРНОЇ

VALUE-SENSE COMPLEXES: FROM THE PAST TO THE FUTURE, FROM THE TRADITIONAL CULTURE TO POSTMODERN ONE

Володимир ШЕДЯКОВ,
доктор соціологічних наук,
кандидат економічних наук, Київ

Volodymyr SHEDYAKOV,
Dr. Sc. in Sociology,
PhD in Economics, Kyiv

«Час, як відомо, здатний розтягуватися та стискатися, зазнавати будь-яких змін. З ним може відбуватися все що завгодно, крім одного: він не повторюється, не йде назад».

(Урсула Ле Гуїн)

Стан фінансово-економічних ресурсів не тільки України, а й усієї світової господарської системи, як і раніше, залишається вкрай серйозним. При цьому, з одного боку, множаться ознаки загрозливих процесів, з другого, – вдосконалюються технології та практики «переливу» кризових явищ. У складній ситуації посилюються підстави для ідеології шансу, яка апелює до необхідності діяльно готуватися до нього і не упускати його, а отже, вона протилежна філософії простого очікування, що орієнтоване на очікування хоч неухильної зміни формацій, хоч дару (дива, подарунка долі тощо). У цьому сенсі кардинальне поглиблення участі в інтеграційних процесах – це саме шанс, а не гарантія. І оголошення території «частиною Європи» саме по собі зовсім не несе благоденства автоматично, а потребує виваженої та конкретної стратегії дій. І актуальність нашого стратегічного вибору зумовлена насамперед необхідністю вирішення завдань, пов'язаних з потребою для України бути наготові до відбиття загроз завтрашнього дня, а не до вирішення проблем, характерних для ситуації минулої епохи, але з опорою на віковічні ціннісно-сміслові комплекси. При цьому лідери, які не здатні ініціювати конкретну стратегію соціальних змін, що мобілізує, єднає суспільство і можлива до здійснення, завжди приречені (як і їх країни). Історія надала нам ще один шанс почати розвиток з урахуванням усіх світових новацій і здійснити вихід у число найбільш ефективно організованих країн. Слід його побачити, вміти створити адекватні для викликів часу і специфіки саме українського соціуму механізми його реалізації, щоб забезпечити покращення життя людей, причому – «тут і зараз». Отже, в умовах тектонічних глобальних трансформацій потрібна певна жертвовність еліт заради народу та їх здібність до розвитку без відриву від спадщини пращурів.

Разом з тим фази прискореного зміни суспільного життя народу, його ментального перенастроювання багато відкривають про нього, його можливості, безпеки та перспективи. У тому числі й те, про що в інших умовах і дізнатися-то достеменно неможливо. При цьому загрози та переваги нової епохи стосуються різних країн нерівномірно. Водночас сьогодні стає все помітніше, що різні цивілізації по-різному відображають у своєму розвитку риси світу постіндустріалізму: зустрічаються зі «світовими викликами», кожна держава знаходить свій варіант відповіді на них.

Народ України в такі моменти завжди демонстрував свою сутність через реінкарнацію рис хлібороба і воїна. Зливаючись в одне ціле, вони, власне, і породжують феномен козацтва з його специфічним ціннісно-смісловим комплексом. Він не обов'язково виявляється актуально найбільш виграшним економічно, але в моменти найвищої суспільної безпеки здатен стати змістом соціального стрижня народу. Саме він формує особливість того кута зору, який дозволяє створювати і адаптувати традиційні міфопоетичні архетипи («початок –

буття – кінець»; «сотворіння – розвиток – кінець переродження на інше»; «темрява – сутінки – світло» тощо), фіксуючи у трійності світосприйняття (Свята Трійця, Тризуб та ін.). Відповідним чином базові ціннісно-сміслові комплекси створюють основу для духовного спасіння та гармонійного соціально-економічного розвитку в постіндустріальному суспільстві. Найкращі риси тисячоліттями виховували у хлібороба почуття відповідальності, єдності з природою, власної гідності, а також працьовитість, терпіння, витримку, незлостивість, чуйність, цілісність світосприйняття, моральність, ретельність в опрацюванні деталей, азарт у праці та боротьбі, готовність до взаємодії та кооперації з іншими для досягнення спільної мети, які в нових умовах затребувані в рамках (пост)сучасної ідеології опори на продуктивні сили традицій, домінанти екології життя та суспільства знань. Причому ознаки й характеристики високої агрокультури і «зеленого» способу життя органічно входять у сутність суспільного укладу ХХІ століття, є співзвучними її головним жаданням та потребам. Міць народу, потенціал економіки і суспільства – у гідності та самоповазі населення. Любов і співчуття до людей – неодмінна умова продуктивного розгортання творчих сил народу. Будь-яка індивідуальність – вже осередок різноманітності: людина як біосоціальна істота незавершена, відкрита до розвитку своїх сутнісних сил і комбінаторна, коли нестача одного до певного рівня компенсується іншими силами. При цьому рівновага частин архетипу не протиставляє відмінності, а культивує і використовує їх для цілей розвитку. Навпаки, ксенофобія, боязнь іншого в цьому контексті – лише перетворенно-ірраціональна форма справжнього патріотизму. І пробудження емоцій примітивного, майже неконтрольованого рівня лише тимчасово компенсує потребу в самоповазі, коли невпевненість у собі вимагає явного підтвердження правоти і самовиправдання в ненависті до інакомислення.

Під цим кутом зору стан моралі, культури – це не стільки надбудова над економічним базисом, скільки його стрижень, якості якого суттєво впливають на можливості та потенціал, соціальну систему й структуру господарювання. Розвиток життєдіяльності, олюднення її умов при реалізації ціннісно-сміслових комплексів створює унікальні цивілізаційні форми розгортання продуктивних сил народу. Незважаючи на уніфікований вплив шаблонів, будь-яка система цінностей не може розглядатися як єдино можлива для людства. Оптимізація соціального устрою, управління та накопичення знань вимагають децентралізації суспільного укладу без явних ознак периферійного становища; гармонійне майбутнє – це розвиток не виключно урбаністичних початків, а збалансованого поєднання рис міського та сільського укладів життя. Цивілізація – пізня, оранжерейно тендітна квітка соціально-економічного розвитку людства. Вона вимагає щоденної копіткої праці (насамперед душі, духу, розуму й рук), захисту та збереження перед обличчям хаосу варварства й дикості. Її рівень, пов'язаний з формуванням вогнищ економіки знань, передбачає акцент на високотворчій, інтелектоємній діяльності (що через свої властивості, специфіку й стимули і позначалася іноді дослідниками як «не-праця»). Тут починають виникати додаткові

умови для «стимулювання життєдіяльності», її якості, характеру. Під впливом громадського модусу соціокультурних зв'язків, переважаючих норм і цінностей людина вступає в трудові відносини не тільки тому, що її до цього що-небудь зовнішнім чином зобов'язує (заробіток, громадська думка тощо), а й через те, що процес діяльності щось несе душі, «хочеться бачити», «це природно», відповідає природним і соціальним ритмам, історичній спадщині та ціннісно-смысловим комплексам. *А економіка знань як обов'язкова умова свого існування взагалі потребує високого рівня виробничої демократії, захищеності й зацікавленості в результатах діяльності людини праці.* А отже – свідомої участі в управлінні, підготовленості до цього.

Втім, сьогодні й увесь світ стрімко змінюється, шукає нових перспектив та шляхів. Забезпечення переважних захисту та розгортання саме стратегічно важливих рис громадського балансу вимагає залучення ресурсних баз як демократії, так і авторитаризму. При цьому кардинально збільшується гетерогенність, невизначеність, взаємопроникнення фрагментів різних структур, рухливість різноманітних розділів і співвідношення господарських норм і аномалій, зростають загрози його існуванню та здобуттям. Зрозуміло, в основу подальшої історії кожного народу, вибору стратегії, тактики та оперативного мистецтва перетворень лягають не всі шляхи і навіть не їх оптимальне поєднання. *Проте кожен етап соціальної еволюції відкриває (поряд з іншими) і потенційно оптимальний сценарій, який часто відкидається, інколи – при найбільш діяльній участі «прогресивних» сил (бажаючих «пришпорити» історичний процес).* Але саме здатність до комплексної оцінки дійсності оберігає від фатальних кроків, дозволяє захистити та реалізувати суспільний потенціал. У цілому історичне змагання вигравали держави, які спиралися на соціальні традиції та знахідки, акумулювали стійкість і здатність до пошуку.

Проте постмодерна трансформація світу несе із собою зміни не тільки окремих соціально-економічних інститутів, а й усього культурного середовища, відносин, структур. Регулятивне значення базових ціннісно-смыслових комплексів як етичного стрижня усієї життєдіяльності (включно – її економічної сфери) народу при цьому лише зростає. Саме від їх якості й залежить можливість визначних соціально-економічних інновацій у певному соціокультурному середовищі: що буде продуктивним, що лише технологічно виправданим, а що історично недоцільним. Ефективною методологією стає аж ніяк не спроба культуртрегерського перенесення чужих шаблонів, «модернізації насильно» (результати якої свідомо затратні, німічні та змінюються ходом історії в подальшому), а підбір прогресивних форм, що відповідають народним звичкам і традиціям, «вписування» їх у контекст змін. Разом з тим досвід переконливо доводить, що набагато продуктивніше не намагатися переламати ситуацію, йдучи врозріз з об'єктивними процесами, а використовувати їх енергетику на свою користь. Тому при підготовці трансформацій потрібно пам'ятати: безглуздо намагатися вибудувати стратегії на протистоянні внутрішній логіці подій. Життя все одно буде текти у визначеному напрямку. Потрібно не заважати цьому, прибирати перешкоди на шляху і готувати русла вигідних подій. Інакше кажучи, стимулювання бажаних трансформацій (у поведінці, відносинах, процесах), а не спроби «вести навмисно та незважаючи на перешкоди» шляхом директивного управління (діяти лише так, як визначено) стає ефективним напрямом управлінських впливів.

Причому характер дій і свідомої активності народу де-факто перетворив Україну в поле кардинальних трансформацій, результат яких є значущим аж ніяк не тільки для її власної долі. Переформування культурних світів дає можливість різних комбінацій, акумуляції та діалогу. На сьогодніні лідерські групи світу та його регіонів досить повно виявили свої принципи, пріоритети і цінності, уявлення щодо грані між життям духовним і земним, світом «верхнім», «горішнім» і «нижнім». Деградуєча частина периферії виступає об'єктом маніпулювання, а не суб'єктом історії. Різниця потенціалів концентрується в напівпериферійних зонах і на межі культурно-цивілізаційних світів, саме тут формуються можливості найбільш несподіваних, але далекодійчих як негативних, так і позитивних мутацій. При цьому маргінальні на-

родності, існуючі на межі можливості, є джерелом розвитку людства, концентруючи й нарошуючи, в тому числі, і позитивні якісні мутації.

Тим часом у карнавальному калейдоскопі інтерпретацій і підходів реалізується невблаганна логіка історії з її набором закономірного та випадкового, коридором свободи рішень і вибором арсеналу цілей і засобів, регулярною конвертацією влади господарської в політичну – і навпаки. І можливості існують тільки для тих, хто в змозі (має адекватні якості) їх виділити і скористатися ними. Всі хочуть кращого, тільки шляхи до цього бачать різні. Часто й щирі державні діячі, і досвідчені махінатори-політики є лише шаховими фігурами, які діють за правилами, що визначаються зовсім не ними. Втім, суспільство має вміння захищати себе, свою цілісність, свою безпеку, свої (а не позичені) цінності. Це – його законне право. Сухий залишок збережеться, з часом усе перемелеться – мука буде. Під час хвороби і богатир непоказний, некрасивий; він обов'язково видужає – якщо знахарі не залікують.

Відповідно нині якість стратегічного управління може виявитися вирішальним фактором соціально-економічного розвитку, ставлення до шансу й оптимальної реалізації можливостей, де аграрний потенціал і народні традиції – могутній потенціал розвитку в наш час ціннісно-смыслових комплексів народу як моральної осі його реалізації в суспільстві знань, база кадрів для моральної економіки. На жаль, моральність і гідність народу, рівень суспільної свідомості часом виявляється набагато вище елітно-кланового потенціалу. Еліти України, багато в чому увібравши (а то і узурпувавши) переваги національної самостійності, продовжили звичний шлях номенклатури, паразитуючи на корисних копалинах землі та історичній спадщині минулих століть, розпродаючи те, що дісталось, – замість модернізації, розвитку та примноження. Рівень претензій і можливостей був знижений, а не підвищений. Напрямки, що відкривають нові перспективи можливості розвитку, ставши непотрібними і небезпечними при розкраданні кланами багатств країни, упустилися і продавалися, і це сталова наочною прикметою і каталізатором Руїни. Епохи ніколи не збігаються зі століттями. І сьогодні український народ вже давно на порозі нової епохи. А стереотипи і штампи управління часто колишні, з минулого часу. У нинішніх світових умовах наростання невизначеності зовнішнього та внутрішнього господарського середовища, тенденції постсучасного менеджменту по-різному проявляються в різних організаційно-управлінських інноваціях. Очевидно, що найбільший ефект при цьому має органічне включення елементів багатьох напрямів з посиленням ними один одного при створенні «управлінських композицій», здатних відображати і місцеві особливості, і тенденції, що лише зароджуються.

Отже, відновлення народовладдя, в тому числі шляхом модернізації демократичних процедур (як у суспільному житті взагалі, так і на виробництві, зокрема), – очевидна вимога виявлення продуктивних сил народу. Природна розсіяність знань, навичок, вмінь потребує розумної децентралізації управління, відмови від надконцентрації владних повноважень. Ефективне функціонування соціальних ліфтів, подолання спокуси олігархізації та тенденцій паразитування на наявних природних багатствах – ось необхідність ефективного розвитку. Щоб відродитися в новій якості, треба померти в колишній. І реалізація принципів свободи набагато складніша захисту індивідуалізму; без затребуваності продуктивної сили народних традицій не обійтись. На даний момент є чимало чинників, які діють у напрямі шляхів і форм як використання на користь Україні специфічних ресурсних баз постмодерну, так і зриву в контрмодерн. І тому найважливішим параметром усвідомленого чи стихійного вибору стає вміння опиратися, в тому числі на аграрний потенціал народу країни, на його культурні традиції, на його ціннісно-смыслові комплекси, які рятували його душу століттями. Причому і в дрібних розвилках (пост)сучасності визначається домінуючий напрям подальшого політико-економічного розвитку народу, його якісної трансформації. *Учерезсмужж політичних рішень, за строкатою мозаїкою поточних подій і повсякденних фактів не упустити б зміст стратегічного вибору сьогодні, новітніх історичних можливостей!*